

LÄSANDETS SLAVERI

Den litterära tolkningen tillhör vår tids kulturella farsoter. En dikt eller roman kan betyda så mycket, för att inte säga allt, när den dissekeras och förvanskas intill oigenkännlighet av den postmodernistiska litteraturteorins profeter. Tolkningen blir viktigare än texten, uttolkaren viktigare än skaparen. Författaren reduceras till en genial idiot där genialiteten mest består i den perspektivbegränsning som tillåter skarpare intellekt att blottlägga konstverkets mening och essens. Författaren är död. Kritiken lever.

Läsandets och läsarens upphøjelse, liksom tolkningens och uttolkarens, har emellertid föga fog för sig om man går till litteraturens vagg. Åtminstone om man får tro författaren och antikforskaren Jesper Svenbro i essäsamlingen *Myrstigar* med undertiteln ”Figurer för skrift och läsning i antikens Grekland”. De fyra essäerna härrör från föredrag och texter skrivna huvudsakligen med utgångspunkt från Svenbros bok om läsandets antropologi i antikens Grekland, *Phrasikleia* (1988). Texterna har anpassats till en bredare publik.

Själva utgångspunkten tycks vid en första anblick vara en omöjlighet: att försöka utröna hur man läste och hur man såg på läsandet i det gamla Grekland. Vittnesbördan, i synnerhet från tiden före 500 f. Kr., är få. Likväl lyckas Jesper Svenbro skissa upp trovärdiga modeller, som i den inledande essän ”Vägra läsa, vägra skriva”. Det är en fascinerande dechiffriering av ett knapphändigt material och Svenbro ger prov på fantasifullhet och briljans som när han undersöker och jämför betydelsenysanser hos det tiotal grekiska verb som betyder ”läsa”. Det är häpnadsväckande och uppiggande att följa honom i spåren.

Vad Svenbro framför allt visar är vilken fundamentalt annorlunda ställning läsandet hade i antikens Grekland. Att läsa hade intet med vår tids fria och personliga tolkningar att göra. Skriften betraktades inte som jämbördig med det talade ordet, än mindre som dess överman, utan snarast som dess oändligt underlägsne efterapare, dess mördare rentav.

Att läsa var att underkasta sig det skrivna ordet, och den som läste underkastade sig därmed den som skrivit texten, vilket var skälet till att fria medborgare inte själva läste utan lät slavar göra det. En fri medborgare måste vara fri från allt tvång, och skulle aldrig förnedra sig till den förslavande lässituationen att tiggande upprepa någon annans vilja. Läsning i det antika Grekland lämnade nämligen inget utrymme för tolkning, enligt Svenbro. Författaren hade bestämda avsikter med sin text: basta! Läsning var att låta sig uppslukas av den skrivandes ord, att reduceras till en instrumentell förmedlare.

Inom ramen för dessa tankar ska man också betrakta Pythagoras och Sokrates verk. Deras verk existerar ju strängt taget inte, såtillvida att de själva aldrig skrev ett ord. Den som, likt gudarna, eftersträvar odödlighet, får inte låta sig förnedras till människors hantverk, skriften. Ryktbarhet uppnås endast genom det talade ordet som är besjälade och levande, till skillnad från det livlösa och obesjälade skrivna

ordet, som måste väckas till liv genom en röst. (Såväl Pythagoras som Sokrates lyckades ju i sitt uppsåt: odödlig ryktbarhet utan att skriva något.) Läsning i det antika Grekland var nämligen inget man sysselsatte sig med i ensamheten på sin kammare, varför det grekiska ordet *akoúntes* och *akraoataí* snarare bör översättas med ”åhörare” än det brukliga ”läsare”.

Många iakttagelser i *Myrstigar* är intressanta och tankeväckande. Så till exempel den fara läsning innebar enligt grekerna, eftersom den som läser en text kan tro sig äga den kunskap som texten förmedlar, det vill säga, att man genom att upprepa någon annans ord också tror sig förstå innebörden i dem. Förståelse för grekerna förutsatte en förståelse, vilket är skälet till att Platon grundade Akademierna. För även om Platon skrev gjorde han det inte för läsare i största allmänhet – Akademierna var hans garanti för att hans tankar inte skulle besmittas och förnedras av ignoranta barbarer. Misstron mot skriften var betydande.

Som bidrag till svensk essäkonst är Jesper Svenbros hundrasidiga bok ett välkommet och friskt tillskott, även om jag tyvärr måste bekänna att jag har mindre behållning av de andra essäerna i *Myrstigar*, delvis därför att texterna blir mer och mer sofistikerade, delvis för att de känns mindre angelägna för en läsare utan specialintresse för antikens Grekland.

Eller kanske belyser denna reservation bara den känsla jag har när jag skriver detta, att jag begår den dödssynd som grekerna förfasade sig över: att jag tror mig förstå *Myrstigar* bara för att jag har läst boken. Kanske gör även du, käre läsare, just nu dig skyldig till samma brott. Kanske tror du dig rentav förstå att jag ingenting begripit. Må så vara, men du har åtminstone för en stund underkastat dig min vilja.

Örjan Abrahamsson

Uppgifter till texten LÄSANDETS SLAVERI

1. **Vilket alternativ nedan fångar bäst synen på läsning i antikens Grekland, så som den framstår i *Myrstigar*?**
 - A Att läsa var att aktivt delta i förtrycket av slavarna.
 - B Att läsa var att hänge sig åt verklighetsflykt och livslögn.
 - C Att läsa var lägre värderat än slavarnas arbete.
 - D Att läsa var jämförbart med att utsätta sig för ett andligt övergrepp.
2. **Grekerne var enligt textförfattaren inte bara skeptiska till läsande, det ansågs till och med vara riskabelt. På vilket sätt?**
 - A Läsandet ansågs leda till en misstro mot det talade ordet.
 - B Läsandet ansågs inte garantera förståelse av sammanhang och budskap.
 - C Läsandet ansågs leda till en alltför kritisk inställning till andras åsikter.
 - D Läsandet ansågs inte öka respekten för den kulturella eliten.
3. **Textförfattaren är kritisk till vissa moderna sätt att se på läsande och tolkning av text. Vad är det han främst vänder sig emot?**
 - A Att läsande ibland tycks viktigare än det skrivna ordet.
 - B Att det skrivna så ofta tycks viktigare än att någon läser det.
 - C Att såväl läsande som skrivande värderas orimligt högt.
 - D Att varken skrivande eller läsande tas på tillräckligt allvar.
4. **Hur kan texten bäst betecknas?**
 - A Debattartikel
 - B Recension
 - C Efterskrift
 - D Introduktion

FREUDS FAMILJEBILD

Freuds och andra tidiga psykoanalytikers analyser av olika neurotiska störningar går – om man så vill – att läsa som studier av den borgerliga familjens sjukdomsalstrande effekter på individen. Som sådana har dessa analyser en radikal sprängkraft. Samtidigt präglas psykoanalysen i mångt och mycket av en ovilja att relatera det inre psykologiska livet till yttre sociala förhållanden. Denna brist har också gjort det allt svårare för psykoanalytiker att hålla en jämn takt med tiden – att bidra till att analysera de psykologiska konsekvenserna av de drastiska förändringarna i samhället och i familjen under 1900-talet. I dag framstår den psykoanalytiska teoribildningen därför i allt större utsträckning som en konservativ kraft, inte minst när man diskuterar familj och kön. Psykoanalysens styrka ligger visserligen i dess fokus på det omedvetna, på fantasilivet och på det inre familjedramat, men det sociala familjelivet sätter dock de yttre ramarna för det psykoanalytiska dramat. Psykoanalysens oförmåga att hålla sig ajour med vad som händer i samhället och i familjen har också präglat mycket av dess intellektuella historia.

I den klassiska psykoanalysen kretsar det inre familjedramat huvudsakligen kring fadern. Det är i relation till en kraftfull och dominerande fadersfigur, en patriark, som både sonen och dottern formar sina respektive psyken. Det är i tolkningen av detta inre drama som begrepp som kastrationsångest och penisavund erhåller sina respektive betydelser. Medan kastrationsångesten handlar om pojakens rädsla för att straffas av fadern för sitt begär till modern, handlar penisavunden om flickans upptäckt att hon saknar något väsentligt – det kroppsliga beviset på att tillhöra det dominerande könet. Fadern tillmäts här en enorm betydelse för den psykologiska och kulturella utvecklingen, och i *Totem och tabu* går Freud till och med så långt att han spårar kulturens uppkomst till ett ursprungligt fadersmord.

När Melanie Klein, på 1930-talet, formulerar sina tankar om moderns fundamentala betydelse för barnets utveckling väcker det stort gehör men också stort motstånd bland psykoanalytiker. Detta beror inte minst på att Klein för fram en helt annan tolkning än Freud av det centrala oidipuskomplexet. Enligt Klein är det i relation till en mäktig inre modersgestalt som de mest kraftfulla och betydelsefulla fantasierna uppstår. I Kleins inre familj intar fadern en ganska perifer roll. Kleins beskrivningar av den inre modersgestalten överträffar dock det mesta; vi möter här en arkaisk moder som hotar att förinta barnet och som väcker oerhört starka känslor av primitiv avund och renodlat hat hos barnet.

Om vi går vidare till efterkrigstiden och Donald Winnicott, en engelsk psykoanalytiker som influeras av men också delvis tar avstånd från Klein, finner vi återigen teorier om en central modersgestalt. Kleins modersgestalt var framför allt en inre figur, men hos Winnicott träder den reella modern fram i gestalt av ”den tillräckligt goda modern” – en moder som ger barnet en känsla av grundläggande trygghet och tillit, men utan att för den skull vara helt perfekt.

Den moderna objektrelationsskolan, som springer fram ur Kleins och Winnicotts teorier, betonar i hög utsträckning barnets inre relation till modern. Denna relation har en avgörande betydelse för hur barnet utvecklas. Men till skillnad från den klassiska psykoanalysen erkänner denna skola den sociala relationens betydelse. In träder nu en familj som helt domineras av modern – både i det yttre och det inre. Hur ser då denna familj ut? Vi har att göra med en traditionell kärnfamilj, där modern sköter allt som handlar om barnens väl och ve medan fadern rör sig i den offentliga sfären.

Objektrelationsteorins närmande till det sociala möjliggör också analyser av sambandet mellan den inre och yttre familjen. Influerad av modern objektrelationsteori skriver Nancy Chodorow i slutet av 1970-talet sin bok *The Reproduction of Mothering*, en studie av hur pojkens respektive flickans psyke formas i relation till den traditionella kärnfamiljen. I korthet visar Chodorow vilken psykologisk betydelse modern – den mest centrala psykologiska föräldern – har för pojken respektive flickan. Det handlar om skapande av två fundamentalt olika psykologiska världar. Flickan, som är av samma kön som modern, fostras till intimitet och närhet, medan pojken – som ju är olik modern – fostras till det kvinnliga könets motsats, med en betoning på individualitet och ett bemästrande av den yttre världen.

En av Chodorows huvudpoänger, något som många uttolkare verkar ha missat, är att den psykologiska fostran till två olika kön som hon beskriver endast gäller så länge vi talar om en traditionell kärnfamilj. Om fadern skulle träda in som en central och omvårdande förälder skulle vi få en helt annan situation och detta skulle resultera i en helt annan könspsykologi. Chodorow menar alltså att den yttre familjesituationen är av avgörande betydelse för hur den inre familjen gestaltas. Mycket av kritiken mot Chodorow har dock visat att hennes psykoanalytiska utgångspunkt i objektrelationsteorin utgör en återvändsgränd. Den psykoanalytiska teorin fungerar utmärkt som en förklaring av kön så länge vi utgår från en traditionell kärnfamilj, men så snart vi rör oss utanför denna konstellation upphör förklaringsvärdet.

Det verkar som det i psykoanalysens historia bara funnits utrymme för en dominerande förälder åt gången; den andre föräldern har hela tiden osynliggjorts och marginaliserats. Ända sedan Klein trädde in på den psykoanalytiska scenen har faderns betydelse för den inre världen i stort sett negligerats. Förutom enstaka gästspel så är fadern en frånvarande figur – en person som inte har så mycket att skaffa med hur barnets inre verklighet utvecklas. Och även om fäder i stor utsträckning säkerligen varit frånvarande i både den yttre och den inre världen, finns det anledning att vara kritisk mot teorier som i det närmaste helt bortser från hur en för barnet oerhört viktig person inverkar på den psykologiska utvecklingen.

Men vad har psykoanalysen egentligen att säga om hur olika typer av familjebildningar påverkar utformandet av

den inre psykologiska familjen? I dag när en allt större andel av barnen växer upp i splittrade familjer och när vi kan iakttä framväxten av nya typer av familjekonstellationer behövs det en psykologi som kan säga något väsentligt om hur den yttre och inre verkligheten korresponderar mot varandra. Här saknar i dag psykoanalysen bra svar. Det finns enskilda analytiker eller kulturteoretiker, framför allt inom den feministiska teoribildningen, som lyckats sätta fingret på problemen med både den klassiska och den moderna psykoanalysens sätt att betrakta familjen. Men i stort sett är det ont om samtida försök att skapa en fruktbar teoretisk förståelse för relationen mellan den inre och den yttre familjen. Problemet är identifierat, men vi saknar ännu vet-

tiga ansatser.

Psykoanalysen föddes ur ett försök att utveckla en teoretisk förståelse för den borgerliga familjen och för de psykologiska störningar denna konstellation orsakar. I dag när familjebilden har genomgått radikala förändringar, och när vi lever med en mycket mer differentierad och komplex familjebild än den Freud hade att utgå från, krävs det också nya teoretiska begrepp och teorier. Om psykoanalysen skall kunna bidra till en adekvat och intressant analys av den samtida familjen – och då menar jag både den yttre och den inre familjen – krävs det att den är beredd att göra upp med sin historia och gå vidare.

Thomas Johansson

Uppgifter till texten FREUDS FAMILJEBILD

5. Enligt textförfattaren utgör den psykoanalytiska teorin en konservativ kraft. Vad anser han vara grundorsaken till detta? A Att psykoanalysen härrör från en tid när psykiska problem var något strikt tabubelagt. B Att psykoanalysen försummat kopplingarna mellan individ och samhälle. C Att psykoanalysen ända från början mest riktat sig till samhällets gynnade grupper. D Att psykoanalysen ställer familjen före individen i centrum för diskussionen.	7. Vilket av följande framhåller textförfattaren som ett problem hos både den klassiska och den nutida psykoanalysen? A Att den ena föräldern ensidigt ses som inflytelserik medan den andra reduceras till bifigur. B Att fadern anses forma enbart den yttre familjen medan modern anses forma den inre. C Att barnet ses som ett oskrivet blad, vidöppet för påverkan och utan egen vilja. D Att barnets kön anses vara av avgörande betydelse för den inre utvecklingen.
6. Vad efterlyser textförfattaren från den nutida psykoanalysens sida? A Nya teorier om kärnfamiljens betydelse. B Nya teorier som ser mer till barnets inre och yttre miljö. C Nya teorier om moderns betydelse. D Nya teorier som tar hänsyn till moderna familjemönster.	8. I vilken mån kan de nämnda teoretikerna/skolorna, av texten att döma, sägas ta hänsyn till den yttre familjesituationens betydelse? A Chodorow gör det, däremot inte Klein. B Klein gör det, däremot inte Freud. C Winnicott gör det, däremot inte Chodorow. D Freud gör det, däremot inte objektrelationskolan.

BÅGEDEÖRINGEN

Den storvuxna öringen från Bågedeforsen i Ströms Vattudal är känd och dokumenterad sedan slutet av 1800-talet då välsituerade engelsmän kom till Jämtlands fjälltrakter för att bedriva flugfiske. På 1940-talet aktualiserades reglering och vattenkraftsutbyggnad av Vattudalen. I Bågede byggdes en regleringsdamm 1955, vilken medförde årsreglering av vattenflödet i forsen. För att möjliggöra fortsatt fiskvandring byggdes en fisktrappa vid dammen. 1974 uppfördes ett kraftverk som utnyttjar i stort sett hela vattenflödet. Vattnet leds via en kanal till kraftverksturbinen och genom forsen släpps endast en liten mängd vatten förutom överskottsvatten tidvis.

I samband med vattenkraftutbyggnaden kring Bågede har gjorts många och långvariga utredningar och undersökningar om öringen, särskilt dess vandringar. Genom fångst i fisktrappan gjordes märkningar från 1957 och framåt. Återfångsterna från dessa har belagt att öringens vandringar täckte ett stort område av Faxälven – från Gäddede vid norska gränsen till Ramsele.

Vid tillkomsten av kraftverket var frågorna: 1) Skulle öringen fortsätta att vandra upp i forsen med dess starkt reducerade flöde och vidare uppströms genom fisktrappan – eller skulle den lockas av det dominerande flödet i kraftverkskanalen och där stoppas i sin vandring? 2) Skulle fisken – särskilt den vuxna – klara utvandringen nedströms via kraftverket? 3) Skulle viktiga lekområden kunna bibehållas eller tillskapas i den ursprungliga forsåran vid de nya förhållandena med endast ringa vattenföring?

I vattendom 1988 fastlades skyldighet för kraftintressenterna att vidtaga en rad åtgärder till skydd för fisket. En del av dessa är traditionella, såsom att göra årliga utsättningar av odlad öring i sjösystemet för att kompensera bortfallet av fisk liksom att hålla fisktrappan i funktion. Flertalet bestämmelser syftar dock mer direkt till att bevara vildbeståndet av den specifika öringstammen. Den viktigaste är kravet på en minimitappning i Bågedeforsen anpassad efter årstiden och öringens livscykel – inom den totalmängd vatten som finns tillgänglig. Det är också särskilt angivet att ändringar i vattenföring ska göras genom mjuka övergångar.

I lekströmmar uppströms kraftverket sätts årligen ut viss mängd rom för att kompensera bortfallet av lekvandring och reproduktion efter kraftverkets tillkomst. Vidare krävs att utsättningarna skall ske med material av bågedeöring så att ingen inblandning av annan öring riskeras. Fisk för avel får ej fångas i Bågedeforsen utan ska i första hand samlas in från kraftverkskanalen. Uppföljning av vildbeståndets utveckling utföres sedan 1981 genom årlig kontroll av uppvandringen med en fiskspärr i forsens nedre del.

Sammantaget innebär således vattendomens bestämmelser att det görs stora insatser för att trygga vildbeståndet för framtiden med inriktning främst på den viktigaste kvarvarande reproduktionslokalen, Bågedeforsen. Tidigare har gjorts anpassningar av bottenstrukturen till den lägre vattenföringen i forsen och också anlagts nya lekområden.

Genom olika undersökningar som företagits sedan 1955 och de kontrollåtgärder som utförs enligt vattendomen finns relativt långa serier av data. Dessa har här använts i ett försök att utvärdera nuläget och effekterna av hittills gjorda insatser samt för att göra en bedömning av möjligheterna att långsiktigt bevara vildbeståndet av bågedeöring.

Tillkomsten av kraftverket 1974 innebar ändrade förhållanden för öringens lekvandring genom omledningen av vattnet från forsen till kraftverkskanalen. Denna långväga vandring till lekområden högre upp i vattensystemet började tidigt på säsongen – redan i slutet av juli – och kunde avläsas genom fångsterna i fisktrappan vid dammen.

I slutet av 1970-talet gjordes prognosen att uppströmsvandringen successivt skulle minska och helt upphöra inom en 10-årsperiod. Denna förutsägelse var grundad på kännedom om bågedeöringens lekområden, vandringsmönster och livscykel (lekmognad efter 6–7 år). Utvecklingen följde prognosen – fr.o.m. 1982 upphörde vandringen i fisktrappan.

Vandringskontrollen med fiskspärr i nedre delen av forsen påbörjades 1981 när den långväga vandringen genom fisktrappan höll på att upphöra. Till en början var syftet också att fånga avelsfisk för odling till utsättningar. Genom ett antal års försök kunde lekvandringen till forsen inringas i tiden till slutet av augusti–mitten av oktober, vilket ledde till vattendomens föreskrift om start av kontrollen den 1 september varje år. Fångsten i fiskspärren avspeglar dock ej den totala mängden lekvandrande öring i forsen, dels beroende på att en del fisk kan gå upp i strömmen innan spärren monterats upp och dels beroende på att spärren är lokaliserad en bit uppströms från utloppet av tekniska skäl.

Det är med andra ord en mer relativ dataserie för fiskspärren än för fisktrappans mer absoluta värden. Liksom för serien i trappan kan variationerna mellan år förväntas vara stora redan av biologiska orsaker men här tillkommer dessutom osäkerheten med vad överskottstappningar m.m. kan ha för inverkan. Ändock torde fiskspärrens data kunna användas för att grovt följa beståndets utveckling.

Serien visar att det är stora fluktuationer mellan åren under perioden 1981–cirka 1990 samt att värdena fr.o.m. cirka 1993 är jämnare men lägre. En slutsats måste bli att beståndet i slutet av 1990-talet är mindre än på 1980-talet. Möjligen har beståndet stabiliserats på en lägre nivå, anpassad till de nu rådande förhållandena. Det är emellertid ännu för tidigt att våga dra denna slutsats.

Trots tillgång till data för en så pass lång period som cirka 15 år med oförändrade förhållanden vad gäller vattensystemet i området är det knappast möjligt att ännu förut säga huruvida vildbeståndet av bågedeöring *långsiktigt* är tryggt eller ej.

En viktig förutsättning för beståndets fortlevnad är uppfyllt med den minimitappning som fastställts. Genom årstidsanpassning av tappningens storlek tillgodoses i huvudsak de krav som kan ställas med nuvarande kunskap, låt vara att det i och för sig vore önskvärt med en större tappning för att kunna hålla ett bestånd med högre numerär. Osä-

kerheten i bedömningen av öringstammens långsiktiga fortbestånd ligger dock ej i minimitappningens storlek eller utformning utan främst i de tappningar av överskottsvatten som sker i forsén.

Läget för Bågedeforsén är i detta senare avseende ogynnsamt eftersom kraftstationen inte kan ta emot vanligt förekommande höga flöden vilket medför att överskottsvatten släpps fram i forssträckan de flesta år. Övergångarna vid tappning av överskottsvatten görs i regel ej heller mjuka utan stora förändringar i vattenföringen kan inträffa snabbt både vid tappningens början och avslutning. Under de år då överskottstappning är vanlig förrycks grunden för den – så långt möjligt – väl utformade minimitappningen. Syftet med den årstidsanpassade minimitappningen är att åstadkomma en naturlig vattenföringsregim – men på en betydligt lägre nivå än den ursprungliga. Tappningarna med-

för ryckvisa återgångar till tidigare högre vattenföring, vilket ger direkta störningar på de revirhållande öringungarna och också skadar näringsdjuren för fisken.

Medvetandet om behovet av skydd av fiskbestånden har funnits länge och tillämpas i görligaste utsträckning i samband med vattenkraftsutbyggnad. I första hand försöker man säkra fiskens vandringar (fisktrappor) och reproduktion (minimitappningar, biotopåtgärder). Vid vattendomstolens – numera miljödostolens – prövning tillkommer dock såväl ekonomiska som tekniska och juridiska faktorer vilka påverkar möjligheterna att nå optimala lösningar. Sedan slutbestämmelser fastställts i vattendom finns det i de flesta fall ej resurser för uppföljning av fiskbestånden om det ej ingår i domens villkor som i fallet med Bågede kraftverk.

Sten Andreasson m.fl.

Uppgifter till texten BÅGEDEÖRINGEN

9. Vattendomen från 1988 rymmer föreskrifter för att skydda öringen i Bågedeforsén. Vad är föreskrifterna enligt texten framför allt inriktade på? A Att säkra bågedeöringens tillgång till föda och oreglerat vatten. B Att trygga bågedeöringens förutsättningar för fortplantning. C Att förhindra att bågedeöringen söker sig bort från den reglerade forsén. D Att främja bågedeöringens vandring längs den ursprungliga leden.	11. Vad framstår i nuläget enligt texten som det största hotet mot bågedeöringens långsiktiga fortlevnad? A Den bristande årstidsanpassningen av minimitappningarna. B Det alltför låga vattenståndet i strömfåran nedströms kraftverket. C Den permanenta rubbningen av fiskens tidigare vandringsmönster. D Det varierande vattenflödet i forsén till följd av överskottstappningar.
10. Vilken främsta funktion har den s.k. fiskspärren som omnämns i texten? A Att hindra den vandrande fisken från att komma in i kraftverkets inloppskanal. B Att infånga den mängd avelsfisk som är nödvändig för den årliga utsättningen. C Att vara en mätstation för mängden lekvandrande öring i den reglerade forsén. D Att på sikt ersätta fisktrappan som hjälpväg för fiskens vandring uppströms.	12. Vilken av följande meningar är mest följdriktig och rimlig som avslutning på texten? A ”Exemplet här visar att följderna av vattenreglering vanligen är enkla att förutspå men också att det kan uppstå oväntade och besvärliga sidoeffekter.” B ”Exemplet här visar att vissa ambitioner tillfälligtvis förverkligats men också att bristen på ekonomiska resurser kullkastat de framtida målsättningarna.” C ”Exemplet här visar att gjorda insatser gett resultat men också att det kan krävas flera decenniers uppföljning innan ett slutresultat säkert kan utläsas.” D ”Exemplet här visar att fiskbeståndet påverkats positivt men också att detta skett på bekostnad av andra angelägna miljövärden.”

FORTSÄTT PÅ NÄSTA SIDA

SKOGARNAS FRIA SÖNER

Ella Johanssons doktorsavhandling i etnologi *Skogarnas fria söner* handlar om en grupp arbetare, nämligen skogsarbetare i Norrland kring sekelskiftet. Utgångspunkten för studien var lundaetnologernas forskningsprojekt ”Kultur och klass”, där man studerade kulturella djupstrukturer och kulturell identitet i skilda sociala miljöer.

I första hand är Ella Johansson intresserad av det mentala i moderniseringsprocessen. Hon betonar att hennes studie inte syftar till att skriva en förbisedd arbetargrups historia. Författaren förklarar sin forskningsuppgift så här: ”Den norrländska skogsexploateringen utspelade sig i en alldeles egen spänning mellan vad som förenklat brukar kallas det traditionella och det moderna. (. . .) Genom att välja skogsarbetarna som ingång till moderniteten vill jag komma undan några av schablonerna som styr sättet att tänka på det gamla och det nya samhället, det traditionella och det moderna.” Som biprodukt erhåller läsaren en levande bild av skogsarbetarnas vardag – en bit av deras historia – med lukt och smak.

Metoden tycks vara enkel: att komma så nära forskningsobjektet som möjligt, och sammanställa även de mest triviala detaljerna i skogsarbetarnas vardagsliv – till och med deras sätt att drömma och tänka – och visa hur skogsarbetarnas version av den moderna människan formas och reproduceras. Författaren beskriver sitt sätt att behandla forskningsmaterialet så här: ”Skogsarbetarnas vardagliga handlingar översätts i tolkningen till idéhistoriska, ideologiska, ibland närmast politiska, begrepp.”

När man skriver om marginella samhällen i de nordiska vildmarkerna gör man sig ofta nog skyldig till att exotisera levnadssättet och levnadsvillkoren där. Det gör Ella Johansson några gånger också: hon beskriver bl.a. hur man arbetar i *meterdjup* snö och *extrem* kyla på platser där *ingen* tidigare hade satt sin fot. Några gånger är Johanssons påståenden inexacta, vilket kan bero på att hon har ett ganska begränsat källmaterial. Undersökningen bygger till stora delar på Ella Johanssons eget fältarbete (år 1981 och 1983). Hon har intervjuat ett tjugotal skogsarbetare födda åren kring sekelskiftet. De intervjuade personerna var dels från socknarna Alfta och Ovanåker, med till stor del bondeägd skog, dels från det helt och hållet bolagsägda Voxna. Härtill utnyttjar Ella Johansson som primärmaterial Nordiska museets samlingar, nämligen de s.k. skogsarbetarminnena från 1940-talet och den mera tekniskt orienterade serien ”Skogsbruk”. Författaren framställer källkritiska (och ytterst intressanta) synpunkter på livshistoriska berättelser och proletär litteratur. Tyvärr problematiserar författaren inte det faktum att hon i många fall själv utnyttjar *Skogsarbetarminnen*, redigerade av Mats Rehnberg (1949); hon ersätter alltså primärmaterial med andrahandsuppgifter. När författaren t.ex. beskriver jämlikheten i körarlaget utnyttjar hon Rehnbergs bok i stället för primärmaterial.

En annan sak som läsaren söker efter förgäves är kartor över forskningsområdet. Författaren berättar att gränserna för det som kallas Norrland inte en gång för alla är

givna utan har skiftat mycket genom tiderna. Det område som avhandlingen behandlar är till ytan mycket stort och sammanfaller relativt väl med det nordsvenska barrskogsbältet. Enligt Johansson sammanfaller ”kojgränsen” i stort med den kulturgräns som etnologerna kallar fäbodgränsen men som avgränsar en hel livsform. Med kojor menar Ella Johansson skogsarbetarnas typiska härbärgen, arbetarbostaden av den enklaste typ: kolarkojan med eldstaden i hörnet eller eldpallskojan med eldstad i mitten och britsarna längs sidorna. Den norrländska vinterns korta dagar och långa kvällar gjorde att man tillbringade långa tider i de trånga kojorna.

Avhandlingen börjar med att diskutera begreppet bygd. Under 1860-talets första år upptäcktes Norrlands ödemarker som råvarukälla för trävaruindustrin. Lastningsanläggningar, vägar, bostäder och butiker växte plötsligt upp på jungfruliga marker. De existerade några månader, försvann och uppstod igen nästa vinter på andra, lika avlägsna platser. Trävarurörelsen hade likadana följder inte bara i Norrland utan i hela Norden, i Ryssland och Amerika, dvs. i områden med barrskogar. Jämförande perspektiv saknas dock nästan helt i avhandlingen. Författaren har också lämnat bort flottningen från forskningsuppgiften. Varför det, undrar läsaren några gånger. Det var ju flottningsarbetet som var bokstavligt talat synligt i bygderna. Skogsarbetare och flottningsarbetare är därtill yrkesgrupper som har smält ihop.

Körarna och huggarna tillbringade sina vårar, somrar och höstar ”nere på bygden”. Bygden var skogens rumsliga omgivning, och slutligen också det samhälle som livet i skogen organiserades från. Det var inte lätt att glömma bygdens sociala kategorier i kojorna, men enligt Ella Johansson var det just det som hände: bönderna skymfas av alla i kojan. Ett av Ella Johanssons resultat är att skogsarbetarkulturen är ett uttryck för de obesuttnas ideologi; historierna som berättades i kojorna och det som berättades om livet i kojorna representerar en värld där bygden ställs på huvudet. I hela den kulturella organisationen har böndernas makt trollats bort.

Författaren presenterar de materiella villkoren på avverkningsplatserna och i kojorna. Så behandlas t.ex. arbetsfördelning, effektivitet, redskap, kosthåll, hushållssystem i kojan och i bostäder ur en spännande och färsk referensram. Frihet och individualism, stickord som tidigare har klistrats på skogsarbetarkulturen, blir kritiskt evaluerade. Texten är som mest njutbar när författaren förklarar kojlivets ramar: ”Vetemjålet och kolbullen kom därmed att bli värdeladdade och centrala beståndsdelar i både böndernas och de obesuttnas antagonistiska symbolsystem. För de obesuttna stod de för sötebrödsdagar. Även de hade alltså en stark upplevelse av det nya och annorlunda i denna upp- och nedvända värld, där de som var fattigast hade de rikas helgdagsmat som bas i vardagskost. Kolbullen har därför en viktig roll när skogsarbetarna romantiserar sina liv och den gamla, förmekaniserade epoken. Kolbullar gräddas

också nu för tiden vid många hembygdsdagar och andra offentliga sammankomster i Norrland. Det var en rätt som utvecklades samtidigt med skogsarbete, anpassad för att enkelt kunna tillagas av de nya råvarorna. Kolbullen var en form av förverkligande av det utopiska oberoendet av bondekulturen. Den behövde inte bönderna vare sig för sina

ingredienser eller sin finansiering. Skogens lagar, marknads-lagarna, var utanför husböndernas kontroll. De föreföll vara oberoende av sociala och kulturella relationer”, sammanfattar Ella Johansson matens symboliska karaktär.

Hanna Snellman

Uppgifter till texten SKOGARNAS FRIA SÖNER

13. Hur kan enligt texten det s.k. kojlivet bäst beskrivas, om man jämför med samhället utanför? A Som ett socialt tomrum. B Som ett minisamhälle med omvända klassroller. C Som en social och kulturell smältdegel. D Som ett minisamhälle med förstärkta klasskillnader.	15. I gamla tider hade kolbullen enligt texten en viktig symbolfunktion för skogsarbetarna. Vad symboliserade kolbullen? A Överlevnad och trygghet. B Bygderomantik och nostalgi. C Självständighet och välstånd. D Klasstillhörighet och solidaritet.
14. Vad anser recensenten om Ella Johanssons användning av boken <i>Skogsarbetarminnen</i>? A Att boken kunde ha utnyttjats betydligt grundligare än vad som skett. B Att utnyttjandet av boken borde ha diskuterats i avhandlingen. C Att boken och avhandlingen påminner alltför mycket om varandra. D Att utnyttjandet av boken inte tillfört avhandlingen något.	16. Vad är enligt texten det främsta syftet med den refererade avhandlingen? A Att utifrån skogsarbetarlivet belysa hur samhället går från en utvecklingsfas till en annan. B Att på ett detaljerat och ingående sätt beskriva skogsarbetarnas arbete och vardag. C Att med skogsarbetarna som exempel visa hur ideologier påverkar samhällsutvecklingen. D Att jämföra olika arbetar- och bondegrupperns situation i det förmoderna samhället.

PEDAGOGIK OCH FÖRÄNDRING

När man går in i ett arbetssätt med pedagogisk dokumentation som arbetsverktyg handlar det *inte* om en förändring från ett arbetssätt till ett annat. Det handlar alltså inte om en förändring enligt ett pedagogiskt program, som gör att man efter en tids arbete med dokumentation, några miljöförändringar och ett par dokumenterade temaarbeten kan påstå att man jobbar enligt ”Reggio Emilia-pedagogiken”. En sådan pedagogik existerar inte som pedagogisk metod eller program.

Istället handlar det om att ta i bruk ett *arbetsverktyg* som utvecklats i Reggio Emilia och vars spår – den konkreta dokumentationen – kan ligga till grund för ett *kontinuerligt* förändrings- eller reformarbete på förskolan. Vad dokumentationsarbetet kan göra är nämligen att fortlöpande ge oss information i frågan *var står jag/vi just nu*. Vilket förhållningssätt till barnen, till kunskap, till lärande, till kollegor eller till barnens familjer ges uttryck för i dokumentationen? Vad är jag för en pedagog i det här arbetet med barnen? Samtidigt ger dokumentationen oss svar på frågor om vad barn kan, hur barn tänker och hur de lär sig – barns läroprocesser. All sådan kunskap innebär att även pedagogen går in i ett lärande – en läroprocess.

Som pedagog kan jag ta pedagogisk dokumentation i bruk för att gå in i en läroprocess som gäller både det egna och barnens arbete – ett arbete som egentligen aldrig blir färdigt. Det finns alltså inget definierat slutmål för förändringsarbetet. Istället handlar den här sortens förändringsarbete om att gå in i ett aktivt omskapande av den egna praktiken med utgångspunkt från i första hand barnen, men även utifrån mig själv som pedagog. Ibland säger vi att den ledande principen skall vara att *följa* barnen. Men utgångspunkten får inte bli att blint *följa efter* barnen, utan att istället gå sida vid sida. Barnets roll kan också ses som vägvisare för arbetet, vilket Loris Malaguzzi påpekade. I praktiken innebär dock detta att den vuxne måste ”gå steget före”. Vad som är centralt i det här sammanhanget är att vi inte kan se barnen i ett romantiskt skimmer som bärande på en naturlig och inneboende sanning. Barnet i sig bär ingen sanning eller lösning. Tror vi det är vi fortfarande kvar i upplysningstidens och Rousseaus syn på barnet. Vi måste istället se den vuxne som den som tar ett ansvar för ett aktivt omskapande förändringsarbete där barnet, precis som vi själva, ses som ett aktivt omskapande subjekt.

När jag pratar om förändrings- och reformarbete på det här sättet skiljer det sig markant från den gängse synen. Det finns ett *generellt reformperspektiv* som beskrivs lättast som ett ”uppifrån-och-ned”-perspektiv. I ett sådant perspektiv finns en klar arbetsfördelning mellan den politiska arenan som sysslar med symboliskt och ideologiskt arbete, och experterna, dvs. pedagogerna, som skall utföra ett visst praktiskt arbete som en följd av politiska beslut. Vi är vana vid att andra än vi själva skall diktera målen för ett förändringsarbete. Politiker och vetenskapliga experter har idéer som skall *implementeras/genomföras* i en pedagogisk praktik. I den läroplansteoretiska forskningen brukar

man skilja mellan *formuleringsnivån*, där program eller läroplaner formuleras, och *realiseringsnivån*, där dessa realiserar. Man har länge trott att det är möjligt att på högsta nivå i en hierarki formulera mål som på lägsta nivå får en konkret handling till följd. En hel del forskning har dock visat att det är oerhört svårt att genomföra reformer enligt den här modellen i statliga och kommunala institutioner.

Det har visat sig att det på institutioner såsom skolor och förskolor ofta har skapats en mycket stark institutionell tradition, byggd på rutiner och handlingsmönster. Dessa reglerar och begränsar handlingsutrymmet och därmed förändringspotentialen inom institutionen. I den läroplansteoretiska forskningen har det ofta beskrivits hur de ideologiska, ekonomiska och juridiska ramfaktorerna styrt förskolepraktiken. Annan forskning har dock visat att nya läroplaner och måltexter kommer och går, men förändringen blir mycket begränsad eller är i realiteten obefintlig. Hur kan detta komma sig?

Boel Henckel fann i sitt forskningsarbete inom förskolans område att pedagogerna uppvisade mycket likartade handlingsmönster i praktiken, trots att de i intervjuer inte alltid givit uttryck för en liknande grundsyn på verksamheten. Detta är oerhört intressant eftersom vi ofta kopplar samman en persons synsätt och föreställningar med hennes handlingsmönster. Den kopplingen finns naturligtvis, men det är uppenbarligen så att en förskolas rutiner och handlingsmönster kan vara så starka att oavsett vad man har för egna föreställningar om hur man vill jobba och varför, så ”glider” man in i befintliga, vedertagna och traditionella rutiner och förhållningssätt. Det verkar som om redan befintliga handlingsmönster och rutiner så att säga blir förkroppsligade i pedagogen efter en tids arbete i praktiken. Henckel visar i sin studie hur förskollärare under utbildning tenderade att förändra också sina föreställningar under sina upprepade praktikperioder, så att de alltmer liknade de yrkesverksamma. De faktiska ramarna och konkreta villkoren och hur *de uppfattas* och förstås av den yrkesverksamma personalen får naturligtvis också en mycket stor genomslagskraft i verksamheten.

Vad jag vill säga med det här resonemanget är alltså att ett traditionellt ”uppifrån-och-ned”-perspektiv för pedagogiskt förändringsarbete generellt sett har mycket små chanser att lyckas. Detta visade sig också i en mycket omfattande försöksverksamhet med 6-åringar i Norge. Där gjordes försök att sammansmälta ”det bästa” från skolans respektive förskolans praktik i en 6-årsverksamhet enligt ett fastställt program som t.o.m. var skrivet av förskollärarna och lärarna gemensamt. Det blev antingen traditionell skola eller traditionell förskola. Förskollärarna förändrade sig mest genom att kopiera handlings sätt som de uppfattade som skollika och som de trodde efterfrågades av ledning och föräldrar. När Peder Haug sammanfattade projektet var hans slutsats: ”Förändringar kräver att de som arbetar inom ramarna för verksamheten har förändrat grunden för sin förståelse eller grunden för sina föreställningar om vad ar-

betet egentligen handlar om./.../ De måste kunna tolka signalerna och ge dem mening på ett nytt sätt. De måste göra sig andra föreställningar om vad som är viktigt och hur utbildning kan genomföras. Detta har inte hänt i experimentet med 6-åringarna.”

Hur kan man då förändra ”grunden för sin förståelse eller grunden för sina föreställningar om vad arbetet egentligen handlar om”? Hur kan man alltså förstå sina rutinhandlingar och handlingsmönster? Hur kommer det sig att vi planerar dagen och veckan som vi gör? Varför organiserar vi rummen som vi gör? Hur kan vi ”tolka signalerna och ge dem mening på ett nytt sätt”? Vad är det för signal jag ger ett barn när jag instruerar det i hur man gör en lergubbe? Hur kan jag tänka för att ge arbete med lera en ny innebörd och mening för barnen och för mig som

pedagog?

Med pedagogisk dokumentation som arbetsverktyg tror jag att vi kan närma oss svaren på de här frågorna, och därmed gå in i ett förändringsarbete i förskolan. Det här förändringsarbetet har snarare karaktären av att gå ”nerifrån-och-upp” än ”uppifrån-och-ned”. Men det är förstås inte så enkelt som att bara vända på kakan. Allt förändringsarbete kräver att *alla parter strävar i samma riktning*, även om inte total konsensus måste råda. Pedagogisk dokumentation är ett *kollektivt* arbetsverktyg som bygger på ett *gemensamt reflektionsarbete*, barnen emellan, pedagoger emellan men även familjen och förskolan emellan.

Hillevi Lenz Taguchi

Uppgifter till texten

PEDAGOGIK OCH FÖRÄNDRING

17. **Vad kännetecknar enligt textförfattaren ett reformarbete med ”uppifrån-och-ned”-perspektiv?**
- A Ömsesidiga beroendeförhållanden mellan de politiker och vetenskapliga företrädare som agerar på den så kallade realiseringsnivån.
- B En övertro på möjligheten att göra expertkunskapen begriplig för dem som verkar på det pedagogiska basplanet.
- C Bristande helhetssyn när det gäller reformernas praktiska resultat och eventuella oönskade konsekvenser.
- D En tydlig gräns mellan dem som formulerar målen för förändringsarbetet och dem som förväntas stå för genomförandet.
18. **Vad anser textförfattaren att Boel Henckel synliggjort genom sitt forskningsresultat?**
- A Behovet av förändringsarbete.
- B Skillnaden mellan tanke och handling.
- C Betydelsen av pedagogiska verktyg.
- D Svårigheten att ena ett kollektiv.
19. **Vilken är textförfattarens övergripande målsättning?**
- A Att dokumentera de pedagogiska förändringarna i skolan.
- B Att klargöra viktiga pedagogiska begrepp.
- C Att göra pedagoger medvetna om sin praktik.
- D Att lyfta fram teorierna inom pedagogiken.
20. **Vilket rubrikförslag ger den mest rättvisande bilden av textens huvudresonemang?**
- A Därför behövs pedagogisk dokumentation.
- B Därför behövs pedagogisk förändring.
- C Därför behövs pedagogiskt kunnande.
- D Därför behövs pedagogisk erfarenhet.